

Abraham van de Beek*

Amsterdam

Egyház és nemzet**

1. Isten népe

Elgondolkodtató idézettel szeretném kezdeni előadásomat, amelyet a harmadik század első felében írt Origenész a *Celsus ellen* című könyvében:

„Celsus bennünket is arra buzdít, hogy vállaljunk közhivatalt országunkban, ha ez szükséges a vallásosság és a törvények megőrzése érdekében. Mi azonban tudjuk, hogy minden városban létezik az Isten Igéje által alkotott másfajta ország. Az alkalmasokat tisztségvállalásra szólítjuk fel, a tanításban és az életben megbízhatóakat pedig előjáróságra az egyházakban. Nem fogadjuk el azokat, akik a hatalmat szeretik. Azokat viszont erősen rábeszéljük, akik nagy alázatosságuk miatt vonakodnak magukra vállalni Isten egyházának általános felelősségét. Azok, akik jól kormányoznak, a nagy Király hatása alatt teszik, aki hitünk szerint Istennek Fia, az Ige Istene. Az egyház kormányzóí, akiket az isteni nemzet – az egyház – előjáróinak nevezünk, akkor kormányoznak jól, ha a szent parancsolatok értelmében vezetnek és nem hagyják magukat a földi politikától félrevezetni. Ha a keresztyének kitérnek a kötelezettségek elől, nem azért teszik, hogy kibújjanak az élet közszolgálatai alól, hanem mert fenntartják magukat egy nagyobb és szükségesebb szolgálatra Isten egyházában, az emberek üdvössége érdekében. Ez a szolgálat egyben szükséges és igaz. Mindenkinnek gondját viselik: azoknak, akik bent vannak, hogy napról napra jobbra tehesék életüket, és azoknak is, akik kívül vannak, hogy szent szavakban és vallásos tettekben gyarapodjanak; hogy miközben Istent igaz módon imádják és másokat is arra tanítanak, az Isten igéje és törvénye töltse be szívüket, s így egyesüljenek a Fenséges Istennel az Ő Fia által, aki az Ige, a Bölcsesség, az Igazság és Tisztaság, aki Istennel egyesíti mindazokat, akik elhatározták, hogy Isten törvénye szerint fognak élni.”¹

Tulajdonképpen úgy hiszem, ennyi elég is lenne a felvetett témához. Ennek ellenére folytatom azért, hogy szemléltessem, mennyire egybefonódott ez az álláspont a kora keresztyén gondolkodásmóddal. Origenész álláspontjának alapja az, hogy úgy gondol az egyházra, mint népre. Valamennyi országban van egy másik, az Isten Igéje által alapított szervezet is. Országhatároktól függetlenül létezik az egész emberlakta világban, ahol Isten úgy gyűjt össze embereket, mint saját népét. Ők mások, mint a többi ember. Számukra nem igazán fontosak az emberi intézmények, mert ők Isten népéhez tartoznak. Ahogy a *Diognétoszhoz írt levél* mondja:

* Abraham van de Beek (sz. 1946) rendszeres teológus az amszterdami Frije Universiteit Dogmatika és Ökumenika tanszékének professzora és az International Reformed Theological Institute (IRTI) igazgatója. Szakterületei: keresztyén doktrína, szimbolika, az egyházatyák és a reformáció teológiája.

** Elhangzott Kolozsváron, 2007. október 10-én az Erdélyi Református Lelkészértekezleti Szövetség konferenciáján.

¹ Origenész: *Contra Celsum*. 8., 75.

„Görög és barbár városokban egyformán laknak, kinek mi jutott osztályrészsül. Étkezés és öltözködés tekintetében alkalmazkodnak azon vidék szokásaihoz. Közösségi életük rendje az élet egyéb területén mutatkozik különösnek és közismerten feltűnőnek. Saját hazájukban jövevényekként élnek. Mindenben részt vesznek polgárokként, de kívülállóként viselnek el mindent. Idegenben is otthon vannak, de minden haza idegen számukra.”²

A keresztyének úgy tekintettek magukra az első századokban, mint akik egy különleges közösséget alkotnak: ők Isten népe, a mennyek országának fennhatósága alatt állnak és Krisztus a királyuk. Ez nem földrajzilag körülhatárolható földi királyság, hanem átível országhatárokon, és saját törvényei vannak, saját életformával rendelkezik és saját célját követi. Ennek az országnak polgárai Krisztus törvényét követik.

Ennek a keresztyén álláspontnak megvoltak a maga következményei a más nemzetek között.

1. Elsősorban: a keresztyének elutasították a katonai szolgálatot. Akik pedig már katonák voltak, megtagadták a fegyver használatát, mint Marcus Aurelius római császár hadseregében is, tudniillik abban az időben, amikor még tábornokként szolgált. A hadseregben a keresztyének imádkoztak, miközben a többi katona a kardját forgatta.³ Nem a hadsereg győzelméért könyörögtek. Egy másik királyságért imádkoztak, a Krisztus országáért, amely az Atya mennyei országa. Tertullianus elmondja egy katona történetét, aki csapatának győzelme után elutasította a babérkoszorút:

„A tribunus első kérdése az volt, hogy miért ez a különöc viselkedés.⁴ Ő azt válaszolta: neki nem szabad úgy tennie, mint a többieknek. Mikor a tribunus ennek oka felől érdeklődött, ő így válaszolt: ‘Mert én keresztyén vagyok.’ Az Isten kiváló katonája volt! [...] Amikor letette a nehéz katonai viseletet, látszott rajta, hogy megkönnyebbült. Leoldotta lábáról a közkatonák bakancsát, mintha szent földre lépett volna ekkor. Visszaadta a kardját, amelyre nem is volt szüksége ahhoz, hogy megvédje az Urat. A tölgykoszorúját sem tartotta többé a kezében: most már meg volt a reménye arra, hogy vérenek vörös köpenyét terítse magára, az evangélium saruit kötözze lábára; az Isten igéje immár feszesen övezte, és teljesen magára öltötte az Apostol fegyverzetét (Ef 6,14–17). A vértanúk kitüntetésében nagyszerűbb koszorú várta, amit majd Krisztus fog megadni neki, és ő csak erre várt börtönében.”⁵

Az *Apostoli Konstitúciók* konkrétan szabályozták, hogy kit szabad a keresztség felvételére bocsátani. Bizonyos foglalkozásokat kizártak. Ezek közül a katonáskodás volt az egyik.⁶ A katonát éppúgy kizárták a Krisztus közösségéből, mint Krisztus katonáit a császár seregéből. Tudniillik egy más nemzet tagjai ők, és elutasítják, hogy küzdjenek mások ellen. Mert a barbárok közt is vannak keresztyének.⁷ Ha hadba vonulnak, akár

² *Ad Diognetum* 5. Az idézetet az Ókeresztyén Írók Tára alapján közöljük (*Szerk*). Ld. A Diognétoszhoz írt levél. Ford. Vanyó László. In: *Apostoli Atyák*. Ókeresztyén Írók Tára. Szent István Társulat, az Apostoli Szentszék Kiadója. Budapest 1988, 371.

³ Tertullianus: *Apologia* 5, valamint más keresztyén és pogány szerzők.

⁴ Tudniillik a katona nem tette fejére a császári kitüntetésként kapott tölgyfalevél koszorút.

⁵ Tertullianus: *De Corona militis* 1. (*Tertullianus művei*. Ford. Ladocsi Gáspár, Budapest 1988, 331–332.)

⁶ *Apostolic Constitutions* 8,22.

⁷ *De Corona militis* 12.

hittestvérüket is megölhetik. De van, ami ennél is fontosabb: az, hogy a keresztyének nem követhetnek el erőszakot.

„Mielőtt a hadseregben használt koszorúk viselésének okaira térnék, azt kell megvizsgálnunk, szabad-e a keresztyéneknek egyáltalán hadba vonulniuk. Mert miért tárgyalnánk előbb másodrendű kérdéseket, ha már azokat is el kell vetnünk, amelyeken azok alapulnak? [...] Szabad-e tehát hivatalból kardot viselni, amikor az Úr világosan megmondta, hogy kard által vész el az, aki kardot használ? Vegyen-e részt a béke fia a harcban, amikor a törvényt még perelni se használja?”⁸

Egy katonai győzelemért babérkoszorút kapni tulajdonképpen szörnyű dolog Tertullianus szerint, ugyanis

„A diadalmos felvonulások tölgykoszorúját vajon leveles ágakból fonták, vagy inkább hullákból?... Szalagoktól, vagy inkább sírhantoktól díszes az? Illatos olajjal kenték-e meg, vagy inkább özvegyek és árvák könnyeivel?”⁹

2. A keresztyének nem vettek részt a közigazgatásban, amint ezt már korábban Origenésztől megtudtuk.

3. Nem zavarták őket sem országuk szokásai, sem kultúrája, amelyben éltek. Ahogy a *Diognétoszhoz írt levél* mondja: ugyanúgy öltözködnek, mint az adott ország többi lakosa, amelyben élnek. Ugyanazt az ételt eszik, nincsenek saját hagyományaik. Csak abban különböznek másoktól, hogy szeretet és gondoskodó szolgálatkészség van bennük.

4. A keresztyének nem forradalmárok. Nem alapítanak ellen-szervezetet, hogy szembeszálljanak az uralkodó politikai rendszerrel. Semmi értelme sem volna olyan új birodalmat alapítani, amelynek keresztyének a vezetői. Már csak azért sem, mert a keresztyének nem alkalmaznak erőszakot, márpedig az állam nem lehet meg erőszak nélkül, másfelől ez azt is jelentené, hogy Krisztus országa földi ország, nem pedig Isten örökkévaló királysága. Egy keresztyén állam csupán egy volna a világ többi állama között, de akkor már a keresztyén nevet sem viselhetné, mert a keresztyének egy másfajta ország polgárai.

5. Következésképpen: a keresztyének idegenek. Függetlenül attól, hogy melyik országban élnek. Azért viselkednek idegenként, mert ők Isten népe. Idegenként annak a városnak békéjét keresik, amelyben élnek. Engedelmes polgárok mindaddig, amíg Uruk nevét nem kell megtagadniuk.

Mindez nem azt jelenti, hogy a keresztyének nem törődtek volna a közügyekkel. A béke fontos volt számukra, s jól tudták, hogy az javára van a társadalomnak. A közösséget kétféleképpen szolgálták:

a) *Elsősorban saját életük példájával*

„Mi is elhagytuk a démonokat úgy, hogy miután az Ige hívei lettünk, az egyetlen és születetlen Istent követjük Fia által; mi, akik egykor erkölcsstelenségben tobzódtunk, most már minden egyebet kizárva az önmegtartóztatáshoz ragaszkodunk; mi, akik egykor mágiát űztünk, a jó, a születetlen Istennek szenteljük magunkat; akik egykor a pénzt és a vagyonszerzést minden másnál inkább

⁸ *De Corona militis* XI, 346.

⁹ Uo. XI, 349–350.

sóvárogtuk, most vagyunkat odaadjuk a közösségnek és megosztjuk azt a szükségét szenvedőkkel; mi, akik egykor gyűlöltük egymást, sőt megöltük egymást, és csak azokkal törődtünk, akik nem tartoznak népünkhöz szokásuk és életfelfogásuk miatt, most Krisztus eljövetele után közösségben élünk velük, sőt, ellenségeinkért imádkozunk, és azokat, akik igazságtalanul gyűlölnék, igyekszünk meggyőzni, mert Krisztusnak helyes parancsai szerint élvén tudjuk csak remélni azt, hogy megnyerjük Istentől mindazt, ami javunkra válik.”¹⁰

Hasonlóképpen írnak a többi kora keresztyén írók is. A keresztyének tartják össze a világot életük példájával, és ami a lélek a testben, az a keresztyén a világban.¹¹ A keresztyének nem erőszakkal, hanem szeretettel alakítják át a társadalmat. Ha minden ember keresztyén lenne, a világ otthonosabbá válna. Ez pedig egészen más, mint változásra buzdítani a világot.

b) *Imádsággal*

De milyen fontos a társadalomnak a keresztyén életvitel, ugyanolyan fontos a keresztyének imádsága is. Már említettem a hadseregben imádkozó katonákat. A keresztyének egész élete tulajdonképpen imádság, és teljesen Isten kegyelmétől függ. Nem csak magukért imádkoznak, hanem minden emberért, a békéért és az igazságért.

„Miközben imádságunkkal legyőzünk minden démont, amely háborúságot szít, esküszegésre buzdít és békét háborít, mi ezáltal sokkal nagyobb hasznot hajtunk a királynak, mint katonái, akik a csataterén értük küzdenek. Kivesszük részünket a közügyek gyakorlásában is, ha imádságos, önmegtartóztató és elmélyült életet élünk, mely arra tanít minket, hogy megvessük a földi gyönyört, és ne engedjük, hogy tévútra vezessen. A királyért se harcol senki se jobban nálunknál. Mert bár nem alatta harcolunk, noha megköveteli, de érette, mint egy különleges sereg – a kegyesség hadserege –, imádságainkat Istennek ajánlva. Hogyha Celsus azt akarja, hogy hadsereget vezessünk az ország védelmére, mondjátok meg neki, hogy ezt is megtesszük, és nem azért, hogy az emberek lássák, sem pedig kérkedésből. Mert 'titokban' és a szívünk mélyén imádságok emelkednek, ahogy a papok is imádkoznak felebarátaikért. A keresztyének több jót tesznek országukért, mint az egész emberiség együttvéve.”¹²

Azért idézek ilyen részletesen második és harmadik századbéli szerzőktől, mert szemléltetni szeretném, milyen volt a Krisztus-követők gondolkodásmódja és életvitel a keresztyénség hajnalán. Meggyőződésem, hogy magatartásuk meghatározó az egész keresztyénségre nézve, ahogy arra az *ad fontes* – vissza a forrásokhoz – reformátori alapelv is utal. A 16. századi reformáció célja nem is az egyház *megváltoztatása* volt, hanem az egyház *belyreállítása* – az eredeti alapok szerint. Ezért nekünk is az alapokra kell tekintenünk és visszanyúlnunk a kezdetekhez, még akkor is, ha ennek messzemenő következményei vannak, olyanok, amelyeket alig vagyunk képesek beilleszteni korunk és gondolkodásunk kereteibe. De nem illettek a 16. századi gondolkodáshoz sem; beillettek viszont Krisztus felfogásába.

¹⁰ Justinus: *Apologia* I. 14. (Justinus Apológiája I, XIV. 73–74. In: *Apologétiák a 2. században*. Budapest 1988.)

¹¹ *Ad Diognetum* 6.

¹² Origenész: *Contra Celsum* 73–74.

2. A kora keresztyénség és a Szentírás

Ma mindannyian tudjuk, hogy a reformáció nem csupán a korai egyházhoz való visszatérést jelentette. Ez elsősorban a Szentíráshoz való visszatérés volt. A reformátorok meg voltak győződve afelől, hogy az első századok egyháza még nem esett a tévelygések csapdájába, és maga Kálvin is előszeretettel nyúlt vissza az egyházatyák írásaihoz, másolta és idézte is azokat, mégis mindig a Szentírás volt számára az igazi forrás. Ezért a korai keresztyének gondolkodásmódját a Szentírás alapján kell megvizsgáljunk.

Már említettem, hogy a korai keresztyénség társadalomhoz való viszonyát az a gondolat alakította, hogy ők különös nép, mely jelen van a világ valamennyi országában, a Római Birodalom határain innen és túl. Ez a gondolat egyértelműen újszövetségi. Állításunkat nem is szükséges konkrét igehelyekkel igazolnunk, hiszen az Újszövetség teljes egészében erről szól, mármint Krisztusról, Isten eszkatologikus eljövételéről, és az egyházzal mint eszkatologikus közösségről. Természetesen hivatkozhatnánk konkrét igehelyekre is, de nem *loca probantia*, azaz megerősített tanúságokként, hanem olyan fókusz-textusokként, amelyek frissítik emlékezetünket, s érthetővé teszik a Biblia üzenetét.

Pál apostol azt írja a filippibelieknek (Fil 3,20), hogy a keresztyéneknek *πολίτευμα* a mennyekben van. A *πολίτευμα* *állampolgárságot* jelent, nemzeti identitásunkra utal. Hol is vagyunk polgárként nyilvántartva? A mennyekben. Lényegi identitásunk Krisztusban van, Krisztus pedig Istennél van. Következésképpen – mondja Péter apostol (1Pt 1,17; 2,11) – *idegenek, jövevények vagyunk a világban*, s ugyanúgy érvel, ahogy azt a következő századok atyái is teszik. Krisztus országának vagyunk tagjai, az ő országa pedig nem e világból való. Ezért Krisztus sem ruház fel bennünket világi hatalommal, mert – ahogy Pilátusnak is mondja –: *Az én országom nem e világból való. Ha e világból való volna az én országom, az én szolgálóm vitézkednének, hogy át ne adassam a zsidóknak. Ámde az én országom nem innen való.* (Jn 18,36) Noha Krisztus követőinek is van szabályuk, nem használják, mert akik fegyvert fognak, fegyverrel kell veszniök. (Mt 26,52) Amikor Jézust elfogták, két szablya is volt náluk. De Jézus így szólt: *Elég.* (Lk 22,38) A két szablya – természetesen – nem lett volna elegendő egy sereg katona feltartóztatására. De ez nem is volt szükséges, hiszen Jézus akár tizenkét sereg angyalt is rendelhetett volna a maga védelmére (Mt 26,53). A két szablya csak arra való, hogy megmutathassuk, nem használjuk őket – akárcsak az a katona, akiről Tertullianus ír, aki letette szablyáját és így szólt: keresztyén vagyok.

Mivel a keresztyének a mennyek országához tartoznak, nem forradalmárok. Amikor Claudius császár kiűzi a zsidókat Rómából, mert felkelésektől fél, Pál arra szólítja fel a városban lakó keresztyéneket, hogy engedelmeskedjenek a hatalomnak (Róm 13). Ennek a fejezetnek nincs sok köze van a papi uralomhoz – legalábbis ahhoz a papi uralomhoz, amely a politikai viták tárgya –, hanem inkább a valósághoz. Isten az, aki minket egy bizonyos helyzetbe, egy bizonyos országba és egy bizonyos kormányzás alá helyez. A keresztyéneknek engedelmeskedniük kell az uralkodó kormánzatnak, mert Isten adta azt nekik. Ez pedig még Claudius torz uralmára is érvényes. Ha a keresztyének fellázadnának, rögtön megtapasztalnák, hogy ennek a kormánzatnak *nem hiába* adatott a szablya. A *nem hiába* kifejezés nem azt jelenti, hogy a szablya használata jogos. Ugyanazt jelenti, mint amikor egy rabló késsel fenyeget. Jobb odaadni neki a pénzt, mert biztosan nem hiába fenyeget késsel!

A keresztyének boldogok lehetnek, hogy Róma városában viszonylagos békében élhetnek. A római törvényhozás bizonyos mértékig igazságos. Semmiképpen nem az Isten országa, de jobb, mint az anarchia egy polgárháború vagy forradalom idején. A keresztyének pedig tudják, hogy az Isten országa egy másik valóság része, és ezért képesek tűnni. Mert – folytatja Pál – csak rövid ideig lesznek Rómában: *Az éjszaka elmúlt, a nap pedig elközelgett* (Róm 13,12).

Az, ahogy az apostolok a keresztyének társadalmi küldetését látják, lényegében nem különbözik az egyházatyáétól. A keresztyének olyan idegenekből álló közösség, akik mennyei örökség részesei. Otthonuk ott van, ahol Krisztus van, és távol tartják magukat annak az országnak a politikai ügyeitől, amelyben idegenként élnek. Pozitív viszont az a viszonyulásuk, hogy – akárcsak más lakótársaik – városuk békéjére törekednek, s azt életvitelükkel segítik elő; nem ruházattal, szertartással vagy ünnepnappal (Gal 4,10), hanem szeretettel és türelemmel. Az apostol inti is őket, hogy mindezt betartsák, nehogy miattuk káromoltassék Isten beszéde (Tit 2,5; 1Tim 5,14).

Akárcsak az egyházatyák, ők maguk is imádkoznak a közösségért és a kormányokért. Pál ezt írja: *Intelek azért mindenekelőtt, hogy tartassanak könyörgések, imádságok, esedezések, hálaadások minden emberekért, királyokért és minden méltóságban lévőkért, hogy csendes és nyugodalmas életet éljünk, teljes istenfélelemmel és tisztességgel.* (1Tim 2,1–2) Ezek közül egyik sem keresztyén király, de nem is világi hatalmi pozíciókban lévő istenfélő ember. Ezek a Római Birodalom vezetői, Claudius és Néró idejében. Meg kell jegyeznünk, hogy a keresztyének olyan előjáróságért imádkoztak, amely nem volt sajátjuk, hanem olyan országé, amelyben idegenként éltek és amely többnyire ellenségként kezelte őket. De éppen erre a kormányra vonatkozik Jézus szava: *Adjátok meg ami a császáré, a császárnak, és ami az Istené, az Istennek.* (Mk 12,17) A kettőt pedig nem szabad összekevernünk, sem összemosnunk, mert különböző világba tartoznak.

3. Idegenként fenyegetettségben

Az a gondolat, hogy a keresztyének idegenek a világban, sebezhetővé tette őket. A legtöbb emberi közösség mindentől viszolyog, ami idegen. Ez a viszolygás különösen akkor lesz erős, ha az idegenek hitvilága lényegesen különbözik a többiekétől, s ez annyira rányomja bélyegét életvitelükre, hogy a többség értetlenül áll életmegnyilvánulásaik előtt. Az idegen így akár gonosznak is tűnhet. A gonosz ellen pedig küzdeni kell. Így szállt harcba a keresztyének ellen az egész hellenisztikus világ, de nem tett másként sem a zsidóság, sem a római hatalom. Megkezdődtek az üldözések.

Az üldözésekre adott keresztyén válasz tipikus példája legszentebb meggyőződésüknek: nem torolták meg a sérelmeket. Vezetőik arra intették őket, hogy semmi hasonlót ne tegyenek, hanem Urukot kövessék: *Aki szíjdalmaztatván, viszont nem szíjdalmazott, szenvedvén nem fenyegetőzött; hanem hagyta az igazságosan ítélőre.* (1Pt 2,23) Csak a szó erejével védekeztek, ahogyan azt az apologéták (hitvédők) is tették Pál apostol nyomdokait követve. Az ApCsel-ből tudjuk, hogy Pál minden retorikai tudását latba vetette, hogy védekezzék a zsidókkal szemben, mind a Szanhedrin, mind pedig a római hatóság előtt. De egyszer sem kérte barátait vagy keresztyén hittársait arra, hogy kiszabadítsák fogságából. Hasonlóképpen vetette latba filozófiai és retorikai képzettségét Tertullianus és Justinus is – mindenikük a maga módján; Ignatius pedig arra kérte a római gyülekezetet, ne járjon közbe a hatóságnál szabadon bocsátása érdekében. Inkább felkészült a mártírhalálra.

Tehát: a gyakran ellenséges környezetben a keresztyén magatartás a szóval való védekezés volt, de csak abban az esetben, amikor ezzel nem érte gyalázat Krisztus nevét, vagyis akkor, amikor a szó a kínzástól vagy haláltól való félelmüket még csak sejtetni sem engedte. Ebben a magatartásban nyilvánult meg a keresztyének kitartása és belső békéje is. Szívüket békesség töltötte el még a szenvedések idején is: *Emlékezzetek pedig vissza a régebbi napokra, amelyekben, minekutána megvilágosítottatok, sok szenvedésteljes küzdelmet állottatok ki, midőn egyfelől gyalázásokkal és nyomorgatásokkal nyilvánosság elé hurcoltak titeket, másfelől társai letettek azoknak, akik így jártak. Mert a foglyokkal is együtt szenvedtetek, és vagyonotok elrablását örömmel fogadtátok, tudván, hogy néktek jobb és maradandó vagyonotok van a mennyekben.* (Zsid 10,32–34)

A keresztyének Isten békességében élnek, amely minden értelmet felül halad. (Fil 4,7).

Kérdeznétek most tőlem: miért csak az Újszövetséget idézem? Mert valóban ezt teszem. De nem azért, mert kevésbé fontosnak tekintem az Ószövetséget. Csupán azért, mert az Ószövetség hermeneutikája (értelmezése) bonyolultabb. Mindenesetre nem szoríthatjuk háttérbe az Ószövetséget az Újszövetséggel szemben, mint ahogy az ellenkezőjét sem tehetjük. Mindkettő Isten Igéje. Nem is különböztethetjük meg azokat úgy, mintha az Ószövetség csak az erőszakról szólna, az Újszövetség pedig csak a szeretetről. Marcion ezt tette, s ezért az egyház joggal ítélte el. A különbség más természetű: az ígélet és beteljesedés különbsége. Ez azt jelenti, hogy az Izráélról szóló ígélet nem alkalmazhatjuk közvetlenül az egyházra, és még kevésbé a jelenkor népeire. Nem *mi* vagyunk az Ótestamentum beteljesedése, hanem Jézus: *Beteljesedik minden az embernek Fián, amit a próféták megírtak* – mondta Jézus (Lk 18,31; vö. Nestle, 26. kiadás). Tehát a Dávid királysága és Izráel egész nemzetsége Krisztusban nyilatkoztatott ki – az ő életében és halálában. Az ő királysága a kereszt királysága: *Ez a zsidóknak ama királya*. Ezért mindent, ami megíratott az Ószövetségben, ennek a fényében kell megérteni.

4. Drasztikus fordulat

Az a szemléletmód, amely szerint az első századbéli keresztyének éltek, homlokegyenest ellenkezik azzal, ami a legtöbb mai keresztyént vezérli. A mai keresztyének általában nem érzik magukat idegennek abban a társadalomban, amelyben élnek. Nem kerülük a politikát. Vállalják a katonai szolgálatot, és nem emelkednek ki környezetükből, sem kiváló erkölcsi mércéjükkel, sem istenfélő életükkel. Vajon mi vezetett ehhez a változáshoz?

Ez a változás annak a 180 fokos fordulatnak tudható be, amely a keresztyén gondolkodásban a 4. században ment végbe. Miután Nagy Konstantin a keresztyénséget a Római Birodalom fővallásává tette, majd pedig Theodosius államvallássá emelte azt, a keresztyén hit arculata teljesen megváltozott. Bár a keresztyénség évszázadokon át kitartott az üldöztetésekben, a politikai hatalom bővölete könnyen hatalmába kerítette.

Amikor az egyházatyák írásait olvassuk, előbb a 4., majd a 5. századbeliekét, úgy tűnik, mintha egyszerre egy másik világba léptünk volna. Ez a törés viszont nem mindenütt ment végbe egy időben. Az egyiptomiak hosszabb ideig kitartottak Alexandriában mint azok a teológusok, akik a Földközi térség innenső részén tevékenykedtek. Az elnyomók megbüntették a kitartókat (Athanasziust például Németországba száműzték), majd ki is közösítették abból a birodalmivá előlépett keresztyén közösségből, amely

Kalcedonban koholt vádak alapján nyilvánította eretneknek a kopt egyházat, és elítélte azt.

Konstantinápolyban, az új fővárosban, a változás azonnal érezhető volt. Eusebius, a vezető teológus, olyan teológiai tételeket dolgozott ki, amelyek tökéletesen megfelelték Nagy Konstantin császár céljainak. Nagy Konstantint szinte messiásként dicsőíti. A 4. század végén a filozófiában jártas teológusok már nem arra használják tudásukat, hogy megvédelmezzék a világban idegenként élő keresztyén testvéreiket, hanem arra, hogy olyan Istenről szóló tant dolgozzanak ki, amely megfelel az új hatalmi pozíciónak. A keresztyének már nem a töviskoronás, uralmát a keresztről gyakorló Istenbe vetett hitükről tesznek vallást, hanem a trónon ülő Pantokrátor előtt hódolnak, akinek képe a császár udvari dómjának kupoláján látható. Olyan fordulat ez, amely a *Krisztus ábrázátát hordozó és a mennyei polgárság tudatában élő Isten népe* egyházkép helyébe a bizánci egyházat helyezte, amely a pátriárka, a császár és a hadsereg szentháromságában maga a földre érkezett mennyország.

A bizánci keresztyénség felfogása az egyház és politika viszonyáról szöges ellentétben áll a korai keresztyénség meggyőződésével. Az egyház és a császárság egymásba olvad. A keresztyén hit és a politikai hatalom teljesen összefonódik. A csúcspont Justinianus császár uralkodása a 6. században. Ő hatalmas császár és korának vezető teológusa is egy személyben. Uralmát Isten nevében gyakorolja, akitől a császári hatalmat is kapta. Nincs többé különbség isteni és császári kormányzás között. Figyelemre méltó, hogy éppen ő az, aki kezdeményezi Origenész eretnekként való elítélését is (553). Origenész, az ókor egyik leghatásosabb keresztyén gondolkodója, nem illett bele a császár által kialakított képbe, a bizánci teológia eszmerendszerébe.

Eusebius tanai nemcsak a bizánci világra hatottak, hanem jelentősen befolyásolták a nyugati keresztyénséget is. Nyugaton Augustinus *Isten városáról* írott műve ugyan némi bizonytalanságot keltett, de végül továbbra is megmaradt az egyház és a hatalom összefonódása, legyen szó akár az egyház hatalmáról, akár arról a hatalomról, amelyet a keresztyének a politikai és társadalmi rendszerek megváltoztatásával kívántak megszerezni maguknak. Ezen még a reformáció sem tudott változtatni. A lutheránusok egyszerűen kijelentik: akié a föld, azé a vallás: *cuius regio eius religio*.

A korai keresztyén eszmeiséget Kálvin közelíti meg a legjobban azzal a különbségtételével, miszerint a keresztyén szabadságban egyfelől a keresztyén életvitel,¹³ másfelől a társadalom egyensúlya¹⁴ jut kifejezésre; a politika pedig beéri azzal, hogy a társadalomban viszonylagos egyensúly uralkodjék. Viszont a lutheránusok nyomdokait követve, a kálvinisták is ugyanolyan nacionalistákká lettek, mint a lutheránusok, sőt, még túl is tettek rajtuk!

Kihívást jelent az erdélyi református egyház számára, hogy a szó igaz értelmében reformátussá legyen. Olyan reformátussá, aki reformátusságát a keresztyén élet és gondolkodás kezdeteire és forrásaira alapozza. Ez azt jelenti: el kell sajátítania a szereteten és a gondoskodó szolgálatkészségen felépülő életformáját, amelyet az imádság és könyörgés tart fenn, és idegenként kell élnie: idegenként, de nem a történelem során végrehajtott politikai döntések következtében, hanem egy lényegesebb isteni döntés

¹³ *Institutes* III. 19.

¹⁴ Uo. IV. 20.

alapján, amely a keresztyéneket a mennyek országának örökösivé tette és így mennyei polgárjoggal ruházta fel őket.

Tökéletesen tudatában vagyok annak, milyen nehéz megtenni ezt a teljes fordulatot. Még a Zsidókhoz írott levél olvasóit is figyelmeztetni kellett arra, hogy el ne forduljanak attól, amit Isten kezdett el velük. De az Úr sohasem ígérte azt, hogy könnyű lesz keresztyénként hinni. *E világon nyomorúságtok leszén; de bizzatok: én meggyőztem a világot.* (Jn 16,33)

Ha az erdélyi református egyház képes lesz arra, hogy teljes fordulattal változtasson irányt, olyan ragyogó fénysugárrá lesz, amely majd beragyogja a világba Krisztus dicsőségét és az ő keresztfán hozott áldozatát – kezdve attól a bizánci világtól, amelyben Isten és világ egymással összekeveredett. Ha pedig ez nem sikerül, attól tartok, sem jövője nem lesz, sem értelme létének, hacsak nem az, amit egy magyar ortodox egyház léte jelent.

Fordította: Juhász Márta

Lektorálta: Kállay Dezső

Kirche und Nation

Der Vortrag von Abraham van de Beek, gehalten in Klausenburg 10. Oktober 2007, wollte zunächst darstellen, was es am Anfang des Christentums hieß, Gottes Volk zu sein. Er skizzierte weiter die diesbezüglichen Änderungen. Die Schlußworte seines Vortrags erhielten einen persönlichen Ton:

”Es bereitet eine Herausforderung für die siebenbürgische reformierte Kirche in wahren Sinne des Wortes reformiert zu sein, während sie ihre reformierte Lebenspraxis auf die Quellen des christlichen Lebens und Denkens baut. Das heißt, daß die Kirche sich eine auf Liebe und auf fürsorgliche Dienstbereitschaft gebaute Lebensform eigen macht, die durch Beten und Flehen erhalten bleibt. Vielleicht muß sie in ihren äußeren, sozialen Umständen infolge der vollgezogenen geschichtlichen und politischen Entscheidungen wie eine Fremde leben, aber auf Grund einer wesentlicheren, göttlichen Entscheidung, die die Christen zu Erben Gottes reiches macht, wird sie mit himmlischem Bürgerrecht bekleidet.”